

Kláštery, karolinská „renesance“

4. Benediktinské kláštery raného středověku

Asi pět let po Boethiově smrti, v roce 529, založil Benedikt z Nursie klášter na Mons Casinus poblíž Neapole (Monte Cassino) a roku 555 se stal Cassiodorus zakladatelem dalšího kláštera (Vivarium), jemuž uložil jako speciální poslání pěstování antické literatury a opisování antických textů. Již mnichům kláštera na Monte Cassino bylo Benediktovou řeholí (“Regula s. Benedicti”) uloženo “opus manuum”, manuální práce – jedním z hesel benediktinského způsobu života bylo “ora et labora”. Zčásti už Benedikt sám, ale zvláště pak další benediktinské mnišství, ovlivněné Cassiodorovým Vivariem, postavilo jako přednostní “opus manuum” opisovačskou práci v klášterním skriptoriu. Tento požadavek Cassiodorus rozvedl ve svých “Institutiones” kupříkladu takto:

Quapropter toto nisu, toto labore, totis desideriis exquiramus, ut ad tale tantumque munus Domino largiente pervenire mereamur. Hoc enim nobis est salutare, proficuum, gloriosum, perpetuum, quod nulla mors, nulla mobilitas, nulla possit separare oblivio, sed in illa suavitate patriae cum Domino faciet aeterna exultatione gaudere.

(A proto se intenzívním úsilím, intenzívní činností a s intenzívní touhou vynasnažme, abychom s božím přispěním dostáli tak záslužnému a tak velkému úkolu. Je pro nás totiž tak spásné, prospěšné, slavné a věčné, že nás od něj nemůže odloučit smrt, běh času ani zapomenutí, ale dá nám, že se budeme moci ve věčném jásotu radovat s Pánem ve sladké nebeské vlasti.)

Anebo:

Tot enim verbera Satanas accipit, quot antiquarius Domini verba describit.

(Neboť každé slovo Páně, které pisař opíše, znamená ránu, zasazenou ďáblovi.)¹

Od této doby bývá součástí budov benediktinských klášterů knihovna a skriptorium, v němž se spolu s biblickými a patristickými texty opisují antičtí klasikové, latinští, ale v některých případech i řečtí. Nejznámější z těchto klášterů, jež vznikly v raném středověku a právem se honosí slavnou písařskou tradicí, byly Columbanem založené Luxovium (Luxeuil) a Bobbio (r.590–615), dále Sv. Havel (S. Gallus, St Gallen, cca r.610), Sv. Jimram (Emmeramus) v Řezně, Reichenau (r. 724), Fulda (r. 744), Corvey (Corbie – r.822). Zabývá-li se klasický filolog textovou tradicí antického autora, nejčastěji se v kritickém vydání setká s informací, že nejstarší rukopis nebo rukopisy jsou z 8.–10. století a že pocházejí z těchto center. Je tedy zjevné, že vděčíme raně středověkým mnichům za dochované texty mnohého antického klasika a že karolinská renesance měla v západní Evropě nač navázat.

V téže době, kdy se ve benediktinských skriptoriích opisují antické texty a kdy Cassiodorus chválí gramatiku jako základ svobodných umění, se ozývají zdánlivě protikladná slova Řehoře Velikého

Indignum vehementer existimo, ut verba coelestis oraculi restringam sub regulis Donati.

(Považuji za nanejvýš nevhodné poutat Donatovými gramatickými pravidly slova nebeské zvěsti.)

In uno se ore cum Iovis laudibus Cristi laudes non capiunt.

(V jedněch a týchž ústech se nesnese chválení Jupitera s chválením Krista.)

Ad hoc quidem tantum liberales artes discendae sunt, ut per instructionem illarum divina eloquia subtilius intelligentur.

(Svobodným uměním se lidé mají učit jen za tím účelem, aby díky jejich studiu mohli přesněji chápat boží slovo.)

Poslední z citovaných výroků koresponduje, jak vidíme, se záměry, jež proklamovala karolinská renesance.

Karolinská renesance – jednotlivé osobnosti a výtvoři, Schola Palatina, Epistola de litteris colendis + Seibtova charakteristika politické ctižádosti Karla Velikého.

Pojem a výraz renesance – viz u výkladu o humanismu 12. stol.

¹ Obě místa: MPL 70, 1142, 1145

KARLOVA KULTURNÍ OBNOVA

Název “*renaissance*”, běžně užívaný pro tuto kulturní epochu, je poněkud zavádějící v tom, že budí dojem, jako by se v 9. stol. jednalo především o oživení antického starověku a profánní literatury. Skutečně mělo studium antických autorů větší úlohu než dříve a pro dochování literárního a kulturního dědictví antiky má karolinská doba rozhodující význam. Ale to, co se tehdy událo v duchovním životě, nebylo návratem a navázáním na antiku, a už vůbec nemůže být řeč o sekularizaci, zesvětštění, kultury. Antika zde nebyla primární, protože návrat k ní se dál nikoli pro ni samu (tak tomu bylo později v tzv. renesančním humanismu), nýbrž pro účelovou obnovu latinského jazyka, antičtí autoři se nestudovali kvůli své vlastní hodnotě: sečtělост v nich měla usnadnit přístup k biblickým a patristickým textům. Tak aspoň zněla oficiální zdůvodnění formálního studia antických autorů – jedno z nich čteme v Karlově oběžníku “*Epistula de litteris colendis*” z roku 800:

*Quamobrem hortamur vos litterarum studia non solum non negligere, verum etiam humillima et Deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius divinarum scripturarum mysteria valeatis penetrare. Cum autem in sacris paginis schemata, tropi, et cetera his similia inserta inveniantur, nulli dubium est, quod ea unusquisque legens tanto citius spiritualiter intelligit, quanto prius in litterarum magisterio plenius instructus fuerit.*²

(Proto vás vybízíme, abyste studium literatury nejen nezanedbávali, ale naopak abyste se s co nejpokornější a bohubílou snahou jako o závod učili - za tím účelem, abyste byli s to proniknout snáze a správněji tajemství svatých Písem. Není pochyby, že ježto se v Písmu svatém vyskytují figury, tropy a podobné ozdoby, každý je při čtení pochopí o to snáze, oč důkladnější poučení mu předtím poskytlo vyučování literatuře.)

Spisy antických autorů byly formálními vzory, skutečnými autoritami zůstávala bible a křesťanský starověk. Karolinská vzdělanost byla tedy veskrze křesťanská, plně duchovně orientovaná, i když se na ní podíleli i laikové. Navázalo se zde na vývoj bezprostředně předcházející doby, byla zde snaha překonat její nedostatky a pozvednout úroveň vzdělanosti, bylo však možno navazovat i na literární (opisovačské) snahy, v té době již dozrálé v prostředí mnoha starších benediktinských klášterů.

Pro charakter karolinské renesance měl zásadní význam podíl zaharničních učenců a učitelů na franckém dvoře, neboť přes zmíněné kulturní a obrodné náběhy předcházející doby nebylo domácí prostředí dostatečným zázemím, z jakého by bylo možno vyjít při šíření dobré znalosti latiny a při snaze o celkové povznesení kulturní úrovně. Karel proto povolal na svůj dvůr jako učitele významné osobnosti především z Itálie a z britských ostrovů,³ kde se – na každém z těchto míst specifickým způsobem – udržela vcelku dobrá znalost latinského jazyka a literární tradice. Z Itálie to byl gramatik Petr z Pisy (+ před 799), který přišel do Cách již jako starý muž a stal se panovníkovým osobním preceptorem latiny, jeho krajan básník a theolog Paulinus z Aquileje (+ 802), všestranný učenec z benediktinského kláštera na Monte Cassino Paulus Diaconus (+ 797–799), autor slavné “*Historia Langobardorum*”, nejnaděšenějším apoštolem Karlových kulturních snah byl všestranně literárně činný anglosaský mnich Alcuin (735–804), theolog a vynikající básník, reformátor franckého školství (vedl nejen dvorskou školu na Karlově dvoře, ale byl zároveň opatem kláštera sv. Martina v Toursu, v němž organizoval školu podle vzoru biskupské školy v Yorku), autor řady didaktických spisů, zabývajících se jednotlivými disciplínami trivie.⁴ Po Alcuinově smrti se stal hlavním císařovým poradcem Theodulf z Orléansu (asi 760–821), Vizigot ze Španělska,

² Monumeta Germanie historica, Leges II, 1, 72

³ O působení těchto osobností na Karlově dvoře podává zprávu Einhard ve 25. a 26. kapitole “*Vita Caroli Magni*”.

⁴ Kromě jednotlivých učebnic trivie je důležitý Alcuinův úvod do studia, “*Disputatio de vera philosophia*”, krátký dialog mezi učitelem a žákem o základních otázkách studia a vědy. Podává jádro Alcuinova vzdělávacího programu. Alcuin zde stejně jako Augustinus v “*De doctrina christiana*” a stejně jako Cassiodorus v “*Institutiones*” požaduje studium světských autorů antiky za účelem lepšího proniknutí do biblického textu, ale také “*propter se ipsam appetendam esse scientiam*”. Toto dílko stojí pod vlivem Boethiovy “*De consolatione philosophiae*”, což je důležité i proto, že Alcuin jako první středověký autor navazuje na Boethia.

theolog a básník. Teprve ve druhé generaci byli v kulturních snahách činní těmito učiteli vychovaní Frankové, především Karlův životopisec Einhard (Eginhard, 770–840), vychovaný ve fuldském klášteře.

Velmi důležité zde dále bylo spojení dvora s kláštéry ve výuce i ve vědecké práci. U Alcuina, Paulina z Aquileje i u Einharda jsme viděli, že byli činní jak na Karlově dvoře, tak v benediktinských kláštorech, v nichž byli vychováni a v nichž se jim dostalo vzdělání. Karlovým záměrem bylo vybudovat v říši síť klášterních škol, které se pak staly základnami vyučování i vědecké práce. – O něco mladším Einhardovým vrstevníkem byl Hrabanus Maurus, který byl mnichem a pak opatem fuldského kláštera a učinil z něj středisko vzdělanosti. Zasloužil se tak o rozšíření karolinské renesance na východ francké říše. Jeho žák, rovněž student a pak opat fuldského kláštera Lupus de Ferrières (asi 805–862), byl vyhraněným představitelem humanistických snah nikoli ve smyslu intelektuální učené hry, nýbrž ve smyslu kritické filologické práce s texty klasiků.

Neméně příznačnou vlastností karolinské renesance je osobní účast panovníka: král především vytvořil politické předpoklady pro úspěch své kulturní reformy, ale také se v ní osobně se zaujetím angažoval. Podle Einhardova svědectví zůstal Karel sám po celý život polovzdělcem. Uměl latinsky, ovládal řeč intelektuálů natolik, že se mohl zúčastnit učených rozhovorů. Číst uměl, nikdy se ale nenaučil psát, ale byl na kulturních a duchovních věcech velmi silně zainteresován. Dokázal najít pravé poradce, naslouchal jim a poskytoval jim platnou oporu.

Karel se snažil pozvednout úroveň vzdělání nejprve směrnicemi, jež vyjadřovaly minimální požadavky, vztahující se na celou říši. Formulovány byly v r. 789 textem *Admonitio generalis*, kde mezi jinými vnitropolitickými nařízeními čteme též návod k vzdělávání kléru, ještě výmluvnější je citovaná *Epistula de litteris colendis* z r. 800, v níž se mluví především o studiu v klášteřích a o vzdělávání světského kléru.

Učencům, kteří na dvoře v Cáchách (*Aquisgranum*) žili, byly svěřovány zvláštní úřady, jiní se nezávisle věnovali svým studijním zájmům a učitelské činnosti. Obvyklé označení „*Academia*” pro úzký kroužek vzdělců kolem panovníka není správné – vzniklo až v 18. století špatným pochopením Alcuinovy poznámky, ve které spíše žertem a ironicky označuje své kolegy „*academici*”. Nevíme nic ani o pravidelných schůzkách této skupinky. Nejpozději od Alcuinova příchodu do Cáh měl každý člen tohoto učeného kroužku biblický nebo antický pseudonym: *Flaccus, Homerus, Naso, Pindarus, Menalcas, Damoetas, Samuel, Beseleel* aj. – král sám byl „*David*”.

K důležitým zařízením dvora patřila škola, *schola palatii*, *schola palatina*. Vznikla již dříve a sloužila původně ke vzdělávání písařů nebo notářů ve službách francké kanceláře. Za Karla Velikého byla reorganizována a měla se stát vzorem pro všechny školy v říši. Nesloužila ale vyučování, pěstovalo se na ní bádání v disciplínách *trivium* a *quadrivium*.

Z OSOBNOSTÍ:

Alcuin, 735-804, je mj. tvůrcem třístupňového vzdělávacího modelu, který byl pak ve středověku běžný: *trivium* – *quadrivium* - *theologia*. Byl činný všestranně, v teologii, v gramatice a rétorice (učebnice), ale hlavní jsou pro nás jeho básně – z nich *De cucullo* neboli *Conflictus veris et hiemis*, překlad V. Bahník in *Sestra M.*, 44-45. xxx číst v překladu a výklad (Verg.), bylo po celý stv. připisováno Ovidiovi, cituje Hus 1400 při determinaci Martina Kunšova z Prahy.

Theodulf z Orléansu, (817 se Karlovým přičiněním stal biskupem v Orléansu), Vizigot původem z Hispánie, se stal po Alcuinově smrti hlavním Karlovým kulturním a literárním poradcem, v kroužku dvorských vzdělců měl jméno „*Pindarus*“. V jeho poměrně rozdáhlém básnickém dle má pro nás zvláštní význam jeho seznam četby – *De libris, quos legere solebam* (c. 45).